

УДК 342.7:328(478)

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2023-1-2.12>**Мінтенко Г.,**

студент

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0009-0009-1557-7076

Ковальчук О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка***ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: ВІДМІННОСТІ І СПІВВІДНОШЕННЯ****HUMAN AND CITIZEN RIGHTS: DIFFERENCES AND CORRELATIONS**

Ця стаття присвячена важливості та актуальності прав людини у правовій державі. Автор розглядає права і свободи людини як найвищу соціальну цінність, на яку має бути спрямована уся державна діяльність, зокрема у сфері державного управління. Згідно з Конституцією України, права і свободи людини, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість та безпека визнані найвищою соціальною цінністю та пріоритетом.

У статті розглядаються права людини як основу громадського суспільства і держави, незалежно від закріплення їх в законодавчих актах. Права людини мають природну сутність та є невід'ємними від індивіда. Головним обов'язком держави є гарантування прав і свобод людини перед іншими людьми та суспільством загалом. Зазначається, що хоча існують правопорушення в усіх країнах, завжди повинні існувати відповідальність за ці порушення, особливо якщо вони стосуються прав інших людей.

Дослідження висвітлює історичний шлях розвитку прав людини, зазначаючи, що після Другої світової війни народи світу об'єдналися для визначення фундаментальних прав, які належать усім людям та потребують створення механізмів їх гарантування та захисту. Права людини розглядаються як необхідні блага для задоволення потреб та розвитку особи в конкретно-історичних умовах.

Окрім того, стаття також висвітлює різні погляди на поняття прав людини. Його можна визначити як певні можливості, блага та свободи, необхідні для розвитку особи та задоволення її потреб. Права людини мають бути загальними та рівними для всіх, але вони не є абсолютними і можуть бути обмежені в інтересах інших людей та суспільства загалом.

У статті також підкреслюється роль держави у забезпеченні і захисті прав людини. Держава відіграє важливу роль у створенні правових норм та механізмів, які гарантують реалізацію прав і свобод людини, а також виявляє відповідальність за порушення прав. Однак, ефективність забезпечення та захисту прав людини залежить не лише від законодавчого регулювання, але й від справедливості системи правосуддя, незалежності судової влади та активної громадської участі. Справедливий та незалежний судовий процес є невід'ємною складовою ефективного захисту прав людини і демократії в цілому.

Ключові слова: права людини, свобода, громадянське суспільство, держава, правова держава, державне управління, гарантії, захист, історія, концепція, обмеження, державна відповідальність.

This article is dedicated to the importance and relevance of human rights in a legal state. The author examines human rights and freedoms as the highest social value that should be the focus of all state activities, particularly in the field of governance. According to the Constitution of Ukraine, human rights and freedoms, including life, health, honor, dignity, inviolability, and security, are recognized as the highest social value and priority.

The article considers human rights as the foundation of civil society and the state, regardless of their enshrinement in legislative acts. Human rights have a natural essence and are inseparable from the individual. The main duty of the state is to guarantee the rights and freedoms of individuals in relation to others and society as a whole. It is emphasized that although human rights violations exist in all countries, there should always be accountability for these violations, especially when they concern the rights of others.

The research highlights the historical path of human rights development, noting that after World War II, nations around the world came together to define fundamental rights that belong to all people and require the establishment of mechanisms to guarantee and protect them. Human rights are seen as necessary goods for meeting the needs and development of individuals in specific historical circumstances.

Furthermore, the article also illuminates various perspectives on the concept of human rights. It can be defined as certain opportunities, goods, and freedoms necessary for personal development and satisfaction of one's needs. Human rights should be universal and equal for all, but they are not absolute and can be limited in the interests of other individuals and society as a whole.

The article also underscores the role of the state in ensuring and protecting human rights. The state plays a crucial role in creating legal norms and mechanisms that guarantee the realization of human rights and freedoms, as well as being accountable for rights violations. However, the effectiveness of ensuring and protecting human rights depends not only on legislative regulation but also on the fairness of the judicial system, the independence of the judiciary, and active public participation. A fair and independent judicial process is an integral component of effective human rights protection and democracy as a whole.

Key words: *human rights, freedom, civil society, state, rule of law, governance, guarantees, protection, history, concept, limitations, state responsibility.*

Постановка проблеми. Необхідність дослідження доктринальних поглядів щодо визначення поняття прав людини та громадянина. Поняття прав людини і громадянина досліджувалося в різні історичні періоди розвитку української державності, дискусії з цього питання продовжуються й сьогодні. Визначення даних термінів допоможе охарактеризувати істотні відмінності та співвідношення між ними.

Метою дослідження є поняття прав громадянина та прав людини; визначення спільних та відмінних рис між даними поняттями; аналіз позицій науковців щодо їх істотних ознак та їх визначення.

Виклад основного матеріалу. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що у правовій державі людина, її права і свободи становлять найвищу соціальну цінність, саме на їхнє забезпечення й реалізацію у суспільному житті має бути спрямована уся державна діяльність і насамперед діяльність у сфері державного управління. Конституційний лад України ґрунтується на визнанні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості та безпеки найвищою соціальною цінністю, пріоритету її прав і свобод. Головним обов'язком держави є гарантування прав і свобод людини адже держава відповідальна перед людиною та суспільством за свою діяльність. Саме права людини є основою громадського суспільства і держави. Вони займають особливе місце в житті кожної людини та мають природну сутність і є невід'ємними від індивіда, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту. В Україні права людини закріплені в другому розділі Конституції України.

Український правознавець-міжнародник, доктор юридичних наук, дипломат та представник України в Раді ООН із прав людини Володимир Василенко зазначав: «Сьогодні у світі немає жодної держави, в якій би на 100% додержувалися прав людини для всіх. Завжди скрізь є якісь правопорушення. Але за правопорушення, скоєні в нормальній цивілізованій демократичній країні, і тим паче правопорушення, які стосуються прав інших людей, завжди існує відповідальність».

Ідея прав людини має багатовікову історію, її витoki сягають давньогрецької філософії, проте тільки після Другої світової війни народи світу об'єднали свої зусилля, щоб визначити,

які ж права є фундаментальними, належать усім людям і потребують створення ефективних механізмів гарантування їхньої реалізації та захисту. Права людини в загальному значенні – це низка благ, які є суттєви ми й потрібними для забезпечення нормальних умов життєдіяльності людини. До того ж здатність людини користуватися своїми правами за лежить від інших людей, які повинні поважати ці права. Відповідно людина реалізує свої права з урахуванням прав й інтересів інших людей, що накладає на неї обов'язки й відповідальність перед іншими людьми та суспільством загалом. Однак, зважаючи на те, що люди відрізняються за рівнем свідомості, зокрема моральності, усвідомлення ступеня відповідальності за свої вчинки, обов'язок визначити такі правила й ухвалити такі закони, які б сприяли реалізації людиною своїх прав, створювали комфортні умови її життя, поєднуючи інтереси всіх членів суспільства, покладають на державу. Держава за допомогою правових норм повинна забезпечувати узгодження інтересів конкретної людини з інтересами інших людей та суспільства загалом. Людина та її права одночасно є й загальноцивілізаційною цінністю та першоджерелом права, адже його створює людина (в різних її статусах) та заради людини – забезпечення гідних умов її життя. Як наголошував у цьому зв'язку один з авторів доктрини верховенства права й сучасного конституціоналізму Альберт Дайсі, вихідне джерело права не в конституції та законах, а в людських правах [1, с. 13–134].

Загальноприйнятого й однозначного формулювання поняття прав людини немає й досі, у літературі їх визначають по-різному: як певні можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, що об'єктивно зумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх людей; як визнані світовою спільнотою блага й умови життя, яких може домагатися особа від держави й суспільства, в яких вона живе, та забезпечення яких реально в умовах досягнутого людством прогресу; як морально обґрунтовані вимоги свободи та автономії, які мають належати кожній людині; як вимоги людини адресовані державі; як необхідні для життя блага; як загальна й рівна для всіх міра свободи (можливої поведінки), необхідна для задоволення потреб існування, розвитку й самореалізації людини; як комплекс

природних та непорушних свобод та юридичних можливостей, зумовлених фактом існування людини тощо [2, с. 135].

Варто наголосити на тому, що права будь-якої людини є універсальними (тобто, вони належать усім людям в будь-яких ситуаціях незалежно від соціального становища), вродженими (тобто, вони вже належать кожній людині лише за фактом народження) і невід'ємними (це означає неможливість позбавити індивіда цих прав чи неможливість його добровільної відмови від цих прав).

Права людини характеризуються трьома головними рисами: кожна влада має обмеження для своєї діяльності; у кожної людини є своя суверенна сфера, в яку ніяка влада не може втручатися; кожна людина може виступити проти держави або іншого індивіда з метою захисту своїх прав.

Держава через закони, і насамперед Конституцію, закріплює права і свободи людини, які є мірою можливої поведінки для особи. Таким чином, права людини виникають з природного права, а права громадянина – з позитивного. Але і ті, й другі мають невідчужуваний характер. Права людини є вихідними, оскільки вони притаманні всім людям незалежно від того, чи є вони громадянами держави, в якій проживають; а права громадянина – це права, які закріплюються за особою лише в силу її належності до держави (громадянство). Конституційно-правовий статус громадянина дещо відрізняється від статусу не громадянина, який проживає на території України, але не має права обирати і бути обраним до органів державної влади, брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, займати державні посади тощо.

Права громадянина – це своєрідне обмеження рівності між людьми, оскільки іноземці і особи без громадянства не мають усього комплексу прав і свобод, насамперед політичних, якими в повному обсязі володіють громадяни України. Такий стан з правами іноземців відповідає міжнародним стандартам і зумовлений правомірним бажанням кожної держави надати своїм громадянам усі права і свободи, а також можливості виконувати всі обов'язки, насамперед військову службу. Але це не означає, що іноземці, особи без громадянства не мають ніяких обов'язків (наприклад, вони повинні дотримуватись Конституції та законів України, сплачувати податки) [3, с. 119].

Конституція України закріплює ті права, свободи і обов'язки, які життєво важливі і соціально необхідні для окремої людини і нормального функціонування суспільства, держави. Конституційні права і свободи є ядром правового статусу особи, основою інших прав, які встановлюються іншими галузями права України [3, с. 120].

Варто наголосити на тому, що права громадянина є також такими ж фундаментальними

і основними, як права людини, проте мають свої особливості.

Насамперед, вони належать не усім особам, що проживають на певній території, а лише тим, що мають особливий політико-правовий зв'язок з державою.

На практиці поділ прав на «права людини» й «права громадянина» дедалі більше втрачає своє теоретичне та практичне значення, а межі між ними поступово стираються.

Проте, певний сенс у розмежуванні прав людини й прав громадянина є, як випливає з викладеного, коли йдеться про політичні права: виборче право, право голосу на референдумі, право народної ініціативи, право на об'єднання в політичні партії, право на доступ до державної служби. Усунення іноземців від участі у здійсненні цих прав зумовлена захистом державного інтересу, збереженням територіальної цілісності й незалежності [1, с. 151].

Права громадянина існують в письмовій формі та закріплені нормативно-правовими актами, мають внутрішній (національний) характер, поширюються на всіх громадян держави, мають правову основу, виникають з появою держави та залежать від неї, засновані на нормах національного права, реалізуються примусово не залежно від бажання суб'єкта, залежать від громадянства, надаються і гарантуються державою, задовольняють соціальні, політичні, економічні інтереси, порушення прав тягне застосування юридичної відповідальності, залежать від рівня розвитку держави та громадянина.

Права людини існують як в усній формі так і в письмовій, закріплюються соціальними, моральними та правовими нормами як у довільному порядку так і в чітко визначеному документі, мають як міжнародний так і національний характер, поширюються на всіх фізичних осіб, мають як моральну так і правову основу, існували як до держави так і з появою держави, реалізуються як добровільно так і примусово та не залежно від бажання суб'єкта, належать частково від природи і частково гарантуються державою, задовольняють природні, політичні, економічні, соціальні інтереси фізичних осіб, залежить від рівня розвитку суспільства та людини, держави та громадянина, юридичної особи.

Досліджуючи питання співвідношення даних понять, варто наголосити, що права людини розглядалися переважно не як юридична, а як моральна або соціальна категорія, тобто не вважалися, як зазначалося вище, суб'єктивними правами. Для того щоб набути статус суб'єктивних прав, вони мали перебувати під захистом тієї держави, до якої належить особа, тобто для «прав громадянина» визначальне значення мав політико-правовий зв'язок особистості і держави. Інакше кажучи, в смисловому поєднанні прав людини і прав громадянина можна вбачати своєрідний

компромiс мiж природно-правовим i позитивiстським пiдходами до розумiння прав. Нинi термiнологiчне розрiзнення мiж правами людини i правами громадянина, хоч i зберiгається в багатьох сучасних конституцiях, у тому числi в Конституцiї України, проте зберiгається переважно за традицiєю. В реальному життi зазначений подiл дедалi бiльше втрачає своє як теоретичне, так i, особливо, практичне значення, оскiльки невидчужуванi фундаментальнi права людини визнаються нинi всiма демократичними державами, зокрема через надання мiжнародним актам про права людини статусу складової частини нацiонального правопорядку (законодавства). Тобто права людини виступають одночасно i як права громадянина [2, с. 58].

Пiдсумовуючи усе вищезазначене, можна зробити певнi висновки, а саме: спiльнi риси даних категорiй пiдкреслюють iх похiдний характер та iх залежнiсть вiд рiвня органiзованостi систем, що iх гарантують. Як правовий статус особи, так i правовий статус громадянина вони характеризують правове положення єдиного суб'єкта – людини, вони мають єдиний змiст, певним чином встановлюються та закрiплюються, засновуються на гуманiстичних принципах та загальнолюдських цiнностях, вiдображають рiвень розвитку суспiльства та держави i визначають його, мають спiльну мету – впорядкування вiдносин мiж людьми та взаємодiї iндивiда i соцiальної системи (нацiї, народу, суспiльства, держави) та мають визначену структуру, що характеризується певною взаємодiєю компонентiв.

Список використаних джерел:

1. Конституцiйне право: пiдручник / за загальною редакцiєю М.І. Козюбри / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваїте, 2021. 528 с.
2. Пiдручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015. 392 с.
3. Тодика Ю.Н. Громадянство України: конституцiйно-правовий аспект: навч. посiб. / Ю.Н. Тодика. Х, 2002. 254 с.